

Leckék a megértéshez

N. Pál József: *Magyar sport – magyar sors*

a nemcsak latens, időről időre fölsejlő módon, de a mindennapok valóságban is létezne a Magyar Sportújságírók Ipartestülete, N. Pál József irodalomtörténészként is teljes joggal szögezhetné ki annak kapujára a maga szemléleti alapvetéseit. Mert ahogy önmagáról írja: „Számára a történeti folyamat a jelen genezise, magyarázó elve, a pillanatnyi állapotot az akár több évtizedes múlt törvényszerű következményének tudja, s kizárólag ekként értelmezi. Állítja tehát, hogy a mai valóság természete ilyen értelemben csak – a bennfentesség illúziójának öntudatával és vonzerejével ható napi történések (és azok háttere) után nyomozó – újságírói módszerekkel leírhatatlan.”

Ezzel az első pillantásra talán kissé hűvösnek, nem különben arisztokratikusnak tetsző távolságtartással egyben azt is valószínűsíti, hogy e rendkívül differenciált, főként a magyar sport szellem- és mentalitástörténeti összefüggéseire fókuszáló megközelítés a „szakma” képviselőinek szemében minden bizonnyal „nem a dologhoz tartozónak tetszhet”. Mert ugyan mi köze lehet – mondjuk – a tudati, morális alapok nélküli *kaparjkurta* szocializmus mindennapjainak Papp László csibészes kacintásaihoz vagy Albert Flórián zseniális testcseleihez? Egyáltalán tetten érhető-e, s ha igen, miként jelenik meg mindez a korszak társadalmának identitásképző folyamataiban? Miután azonban az ilyesféle kérdések a *Magyar sport – magyar sors* szinte valamennyi dolgozatában fölmerülnek, szinte bizonyosra vehető, hogy N. Pál József (sport)történészi alaposságú elemzéseivel ismét nem a honi sportújságírás – amúgy két-

KORTÁRS KIADÓ,
2009

ségkívül létező – „iparmágánásai” fognak farkasszemet nézni, hiszen

leginkább abban érdekeltek, miként lehet minél jövedelmezőbb módon kitérni a hasonló (tehát nem az *útlagszurkoló* elképzelt igényeihez kalibrált), a megszokottnál jóval szélesebb horizontú okfejtések elől. Ám ha mindebből bárki arra következtet, hogy a kötet bizonyos személytelen tárgyilagossággal megírt teoretizáló gyűjtemény, az valószínűleg ennél nagyobb már nem tévedhet.

A szerző már az első, *Bevezető helyett* írt s a gyermekkori dédelgetés felségjelét is magán viselő vallomásával – amelyben a sporthoz kötődő személyes vonzalmainak négy évtizedes kronológiájába enged bepillantást – azonn mód és visszavonhatatlanul maga mellé állítja az olvasót. A három-négyszáz lelkes zalai faluban, Pethőhenyén élő, tízéves koráig jobbára csak szemlélődő, de leginkább magányosan bóklászó fiú életében 1966. július 15-e a legelső nevezetes dátum: a zsúfolásig megtelt kultúrházban életében először lát televíziót. Álmélkodva nézi a liverpooli brazilverőket, Albertet, Benét, Mészölyt, Farkast és a többieket, miközben fogalma sincs arról, mi zajlik a képernyőn, hiszen nemhogy futballistát, még pályát se látott soha, nem tudja, mi a gól, a játékot alkotó egyéb szabályokról nem is beszélve. A kiragadott pillanat jó esetben akár egy legújabb kori népmese kiindulópontja is lehetne, ha nem szembesülnénk napról napra a kiábrándító valósággal; nemzedékek egész sora üti-vágja, nyesegeti az élet fáját, hogy olyan hajító szerkezetet barkácsoljon belőle (lehetőleg élő adásban), amely a kereskedelmi média által ily módon (is) preferált teljesítmény nélküli érvényesülésig repít. Ilyen

körülmények között pedig még egy a népmese-klasszikus ismérvei szerint formálódó történet is csak ritka kevesek öröme maradhat, még a hasonlóan nagy tömegeket megszólító futball metaforáiba bújtatva is, hiszen a minimális infrastruktúrát nélkülöző, szociálisan is a nulláról induló rongylabdás grundkultúra a maga társadalomtörténeti ismérveivel és következményeivel együtt éppoly megfoghatatlan ma már, mint ama villany nélküli szülői ház is, ahonnan N. Pál József elindult.

Az atlantai olimpia évében, 1996-ban azonban már teljes vértetben lép a kamerák elé a Nap-TV olimpiatörténeti vetélkedőjének játékosaként, hogy országos visszhangot (ne legyünk álszerények: általános ámulatot!) kiváltó teljesítményével fordulóról fordulóra átírja a műsor eredeti forgatókönyvét, folyamatos magyarázkodásokra, tragikomikus rögtönzésekre kényszerítve nemcsak szerkesztőt, riportert, de az adásorozat világhírű szponzorát is, amely a „Tanár úr” nyolcadik győzelme után balsejtelmeitől gyötörtetve leveteti róla a céget reklámozó pólót, és azonnal vissza is lép a további „támogatástól”. Ám hiába az utolsó, immár a tizedik győzelmesen megvívott párbaj is, a beígért főnyereménynek természetesen nyoma sincs (gyaníthatóan eleve nem is létezett), így a tipikusan magyar történet előbb jóvátehetetlen méltatlanságba, majd arcpirító pitiánerségbe torkollik. A Nap-TV-vel egyazon gazdasági egységbe tartozó országos sporthetilap pedig – miközben egyáltalán nem fukarkodik a vetélkedő bravúrt bravúrra halmozó fölfedezettjének dicséretével – saját háztáji érdekeinek megfelelően a lehető legátlátszóbb módon tolja el magától N. Pál és a kötet első sportesszéjét (*Az agónia történetisége, avagy megmenthető-e a magyar labdarúgás*), amely végül egy nem remélt fordulattal a Hítel 1997. decemberi számában lát napvilágot. Az persze könnyedén belátható, hogy sokkalta szórakoztatóbb esemény például Egerszegi Krisztina legendás szülői győzelmének mindhárom részidejét csak úgy melleslegesen elmormolni a 2.09.29 kimondása

előtt, vagy éppen München 400 gátas bajnokát, az ugandai John Akii-Buát csupán az időeredménye alapján a másodperc tört része alatt beazonosítani (hozzátéve, hogy ő az, akiért – hála a derék papának – nem kevesebb mint 42 testvér is szorított oda-haza), mint a honi futball állapotának eleddig talán legkomplexebb diagnózisa fölött eltöprengeni. Mert – és forduljunk immár a mélyebb összefüggések felé – N. Pál József futballal kapcsolatos vizsgálódásainak és következtetéseinek hitele nemcsak abban áll, hogy a játék valaha egyetemesnek mondott, ám mára szinte teljesen elfeledett vagy őszintén lesajnált lényegéből (a labdarúgás mint értékkeremtésre, személyiségformálásra, örömszerzésre és az öröm átadására alkalmas sport) indul ki, hanem leginkább abban, hogy az általa leírt és elemzett anamnézis – történelmileg cáfolhatatlan folyamatokról lévén szó – oly mértékben elidegeníthetetlen része az 1956 utáni magyar társadalomfejlődésnek, hogy jószerével azonos vele. „Vagyis egy paradoxonnal szólva: labdarúgásunk jelenlegi – valós! – állapotának fölismerését a »pozitív gondolkodás« bódult verbalizmusába süppedt, a tradícióelemzést viszont avíttnak s hátráltatónak tekintő mai magyarországi (nemcsak futball-)elit mintát adó magatartása s tudati állapota akadályozza a leginkább!” S hogy mindennek miféle, ma már a széles tömegek által is megtapasztalt hozadékai vannak a pályák környékén? Még mielőtt egyetlen játékos is belerúgna a labdába, „a megnyomorodott tudatú szurkoló a mérközést összekeveri a háborúval, a messziről jött vállalkozó önmagát a szakemberrel, a szponzor meg az úristennel”.

2009 karácsonya körül egy a társadalmi mobilitás és migráció legújabb európai tendenciáinak bemutatását ígérő televíziós kerekasztal beharangozója közben ez a faktumként elhadart mondat kólint fejbe: „A magyaroknál még mindig divat a röghöz kötöttség, hogy ahol születünk, ott is halunk meg.” Nem hiszek a fülemnek, de fölpillantva a szememnek is alig: a mondat

gazdája a valódi profi ligákban is megfordult egykori válogatott labdarúgó, egy ideje az Újpest FC sportigazgatója. Az eddig is nyilvánvaló volt, hogy a bölcsesség s főként a kultúra pirulái lassan hatnak, de ennyire? Hirtelen eljátszom a gondolattal: vajon meddig létezhetne a világ, ha holnaptól minden náció a fentiek szellemében kezdene el szervezni a maga jövőjét? „Áldjon vagy verjen sors keze” – inthetnénk utána stílusosan, mert a jeles szakember, akivel természetesen semmi bajunk se lehet, e sorok írásakor már nincs idehaza. Emelt fővel, büszkén távozott a futball őshazájába játékos-megfigyelőnek, s ha igazak a hírek, egy közép-kelet-európai tehetségkutató hálózat vezetésével is megbízzák. Ami viszont biztos: nem az Újpestnek figyel, hanem a Wolverhampton Wanderersnek. Miért mesélem el mindezt? Mert ez az alig néhány hónapos példa még erőteljesebben világít rá N. Pál József közel másfél évtizedes diagnózisának lényegére: olyan, a futballon, a sport ügyén messze túlmutató folyamattal van dolgunk, amelyben még „a részsiker is a romlást szolgálja”. „A magyar labdarúgás válsága ugyanis egy folyamatos »öntudatlan tudatzavar« kísérő jelenségeként, illetve következményeként, sok-sok esztendő során kialakult, morális és szakmai elemeket vegyítő, történelmileg determinált önszemléleti válság!”

A *Volt egyszer egy magyar labdarúgás* című fejezeten belül még négy terjedelmes írás követi egymást, amelyek egyúttal arról is meggyőzik az érdeklődőt, hogy a szerző hasonló színvonalon érvel a legszorosabban értelmezett sportszakmai kérdésekben is. Sőt, a törtérelmeivel egyenrangú morális érzékenysége révén ott is képes egy eset, egy probléma, egy jelentéktelennek tűnő mellékszál továbbgondolásának sugárutat nyitni, ahol a magukat labdarúgó szakíróknak vallók ösvényei évről évre garantáltan bezárulnak. Ennek megfelelően a hosszasan tárgyalt két ikonról, Puskás Ferencről és Varga Zoltánról az övénél átfogóbb, „összszeszedetebb” – és ami döntő – fontosabb

írást valószínűleg eleddig még nem olvashattunk. Köszönhető mindez a fölényesen birtokolt értelmezési keret lefegyverző méreteinek, amelyben a sokak által periferikusnak tekintett pontokat, mozzanatokot és aspektusokat épp olyan precízen térképezi föl, mint amilyen meggyőző erővel képes a diskurzusba is bevonni, így nemcsak állításai, de legtöbb esetben még a feltételezései is megkerülhetetlenné válnak. Nehezen felejtető tanulságokkal s egy elvülhetetlen, bestiális büntény felgöngyöltésének izgalmával hatnak az 1954-es VB-döntőt és annak tágas holdudvarát bejáró gondolatai (*Mohács, Trianon Bern...? – fél évszázados a VERESÉG*). A folsorakoztatott tények és a vállaltan szubjektív elemek keveredése olyan magával ragadó *együttérzést*, közmegegyezéshez hasonlatos *harmóniát* és a törtétek elkerülhetlenségével való léleknyugtató *megbékélést* kelt az olvasóban, hogy a gyászos végkifejletig vezető sűrű bólogatásból csupán akkor kényszerülünk kizökkenni, amikor dolga végeztével fölteszi az utolsó kérdést is: „Csak egy titok maradt megfejthetetlen. Azt a döntőt miként volt lehetséges elveszíteni?”

N. Pál József saját bevallása szerint sosem számította magát a hétköznapi értelembe vett rajongók közé, ám tovább haladva ez már csak részben tűnik igaznak. A könyv talán legtöbb értő olvasót feltételező harmadik nagy egységének (*Példák, legendák, tanulságok*) minden darabja azt bizonyítja, hogy a magas fokú empátia, a tisztaság iránti igény és a szeretetteljes alázat egymást átható együttese képes lehet az ember valamennyi érzékszervét jótékonyan megsokszorozni. Kivételes felkészültsége, lényeglátása mellett ez a mentális attitűdkészlet az, amely a szerzőt – bármiről, bárkiről szóljon is – a legeldugottabb, legbonyolultabb összefüggések szolgálatába hívja, és azok megfajtására leginkább alkalmazható teszi. Ebbéli elkötelezettségében, témaválasztásainak külsőségeiben némiképp mégis hasonlatosan a sportszenvédélyhez, ám azzal az el nem hanyagolható különb-

séggel, hogy míg a vérbeli rajongót legtöbbször az elvtelen és önző, célképzet és kontroll nélküli mámor, addig N. Pált a végsőkig kiérlelt, lúdbőröztető igazságok és fölismerések izgalma, a katartikus energiákat rejtő témák és személyiségek, valamint mindezek megsejtett létezésének és kiaknázásának lehetősége vonzza az egyes sportágak, sportolók közelébe. Senkitől sem akarnám elvenni a fölfedezés, a rácsodálkozás örömét azzal, hogy Balczó András, Papp László, Kovács Kokó István, Széchy Tamás (a néhai „úszópapát” megidéző szülő esszé igazi *mesterremek!*) nevébe kapaszkodva munkásságuk, életművük – N. Pál József szerinti – legfőbb üzeneteit itt kicsemegézem. Sokkal inkább ajánlanám – alkalmasint akár memoriterként működtethető rögzítésre is – azon gondolatsorát, amelyet viszont nem lehet elégszer idézni. „Hősöket – akik *egyek velünk*, hiszen önmagunk és közösségünk reményeit példázzák valamiképpen – csak a teljes világgépet legalább még nyomaiban őrző korok teremthetnek, a széthullt evidenciák ideje alkalmatlan az ilyesmire. Az utóbbi a gondosan »fölpépített« *sztárok* kora. A sztár egy élénk vetített vonzó vágykép csupán, amit az imádó szeretne »megérinteni«, de *azonos* soha nem lehet vele, hiszen – ellentétben a hőssel – nem belőle »nőtt ki«. A hős mindig egy közösségé, a sztárnak még nemzetisége »sincsen«, csak rajongói vannak. A hőshöz való viszony morális értelemben is lehet értékképző, a sztárhoz való vonzalomnak ilyen szerepe nincs, lényege az illúzió fölkeltése és fönttartása. A hős létezési formája azt üzeni, hogy *mi* egyek vagyunk, s »velünk az erő«, a sztaré azt, hogy akár *te* is sikeres lehetsz – ami persze hazugság. A hős »terem« szinte, a hozzá való vonzódás kitágítja a személyiséget, és nemes igényeket ébreszt, a sztárt »csinálják«, csodálata függővé tesz, és agresszív önérvényesítésre szólít inkább.»

A *Könyvek, évfordulók* fejezetcím alatt ennek szellemében szemlézi a hazai sportkönyvkiadás közelmúltjának hozzá legköze-

lebb álló darabjait is (szerzőik között Szőlősi György az egyetlen hívatásos sportújságíró...!), melyet két egykori, tragikus sorsú olimpiai bajnokra, Csik Ferencre és Kozma Istvánra emlékezve keretez. Kozma halála kapcsán tovább árnyalva a világ sportját végleg megváltoztató, így a kötet mondanivalóját is nagymértékben meghatározó 1960-as évtized végének jelentőségét: „...a legjobbkor ment el, miként – korábban – Petőfi Sándor vagy Ady Endre is. Nem, mert rövid élete – ahogy mondani szokás – így is kerek egész, hanem mert jelenlétének minőségével a maga korának lehetséges parancsát, leszorított álmait úgy sugározta ő, hogy életével le is pecsételte azt. Önmagán túlmutató sorsával önnön folytathatatlanságát teremtette meg, hisz ami jött, az nem az ő világa volt – illetve lett volna – már, neve s emléke ezért maradhat eszmény és példázat...”

Míg a kötet végén *Utószó helyett* címmel szereplő, a magyar sport vázlatos történetét (egy Magyarországot a külföldiek számára bemutató könyvbe készült) lapozgatom, egyfolytában azon tűnődöm, milyen igaza volt a könyvet bemutató Tarján Tamásnak, amikor egyetemi kollégája munkáját egy-egy mellékmondatában előbb valamiféle *evangéliumi szemlélettel megírt ideológia- és társadalomtörténetnek*, utóbb pedig a *szereket könyvének* nevezte. Az Írószövetség zsúfolásig megtelt klubjában számos barát, ismerős, egykori sportoló, valamint hozzátartozóik mellett megjelent Balczó András is, személyiségének hitelével, élete példájával állva jót a *Magyar sport – magyar sors* sportkönyvtől talán szokatlan, ám ennek ellenére is a legtöbb igazságot görgető mondatáért: „...ha a kegyelmi pillanatot a parttalan önbizalommal, a főhajtás idejét a melldőngetéssel, a szívbeli örömet az őrző ríkácsolással, a tanúságtétel alázatát a sikervágygal, szóval a sport Istentől s Sátántól való részét nem keverjük össze már, nos, akkor jöhet a »Bandi, hogy is volt akkor« kezdetű kérdések sora is.”

LÉKA GÉZA

Párbuzamos életrajzok

Árkossy István–Bágyoni Szabó István: *Beszélgetőkönyv*

z kétségtelen, hogy az ókori görög szerzők közül Plutark-

KRITERION KÖNYVKIADÓ,
KOLOZSVÁR, 2009

A tűző napfényt és az árnyékot. A fény és az árnyék párharcát.

hosz volt talán a legnagyobb hatással az európai kultúrára, a *Párbuzamos életrajzok* nemzeti műként épült be a francia és az angol irodalomba, ebből választott témát Shakespeare, Corneille, Racine, és szenvedélyesen tanulmányozta azt a mi Kazinczyk és Berzsenyi Dánielünk.

Eddig a lexikoni adatok. Van azonban egy olyan apró mozzanat a műben, mégpedig a két híres hadvezér, Alexandrosz és Julius Caesar párbuzamos történetében, amely fölött jó, ha nem siklik el az olvasó.

Két lábon ágaskodó lovat hoznak Philiposz táborába, mostanig egyetlen katona sem tudta megfékezni, betörni, megzabolázni, mindenkit ledobott a hátáról. Látván ezt az ifjú Alekszandrosz, apai tilalom ellenére odament, „és kantárszáránál fogva szembefordította a nappal, mert észrevette, hogy a ló ide-oda mozgó árnyékától nyugtalanodik” (fordította Máthé Elek).

A saját árnyéka zavarta a lovat, ezért a fény, a nap felé kellett fordítani.

Világ árnya – világ fénye címmel adta ki a Kriterion Könyvkiadó Kolozsvárott a kiváló festőművész-grafikus Árkossy István és a jeles költő-prózaíró Bágyoni Szabó István *Beszélgetőkönyvét*, melynek semmit nem von le az értékéből, ha gondolatban felidézünk a görög író párbuzamos életrajzait, főleg a lószelídítés sugárzó erejű történetét – még allúzióknak sem rossz! –, azt, hogy az eljövendő hadvezér meglátta, amit királyapja, hadvezérei, képzett katonái nem láttak meg.

A *Beszélgetőkönyv* mindkét szerzője Erdélyből települt át az anyaországba, s ezt azért szükséges előrebocsátani, mert a harminc részből álló munka minden sora, gondolata odaátrol hozott tudósítás, emlék, reflexió.

S hogy miről?

Erre a legnehezebb válaszolni. Mindenekelőtt a szépségről. Ezt az előszó-író Zalán Tibor is kiemeli: „*Gyökere van a szépségnek*” – idézi Bágyonit, s talán tovább lehetne fonní, szóni ezt a gondolatot azzal, hogy nemcsak gyökere, hanem törzse, ága, pompás koronája, dús lombzata is van a szépségnek. Annak a szépségnek, amelyet a két szerző teremtett. Érdemes körbejárni a fát.

Kolozsváron született Árkossy, és Aranyosszék egyik falucskájában, melynek nevét is fölvetette, látta meg a napvilágot Szabó István.

Úgy nézett ki induláskor az életük, mint a paralelláké, melyek soha nem találkoznak (hacsak a végtelenben nem, ez is erdélyi találmány!), hisz egyikük, Bágyoni álmosszép, de az Isten háta mögé pötyyentett faluban gyermekfejjel álmodni sem mert a nadrágos, pantallós urak életéről, Árkossy viszont a szó szoros értelmében beleszületett abba, azon belül is a híres, nevezetes kolozsvári, Farkas utcai Kollégiumba, lévén az édesapja ennek a nagy múltú intézménynek a tekintélyes igazgatója.

Nos, erről (is) szól ez a könyv. Hol, hogyan, miképpen mozdult, moccant a gyermeki lélek (és szülői szándék) azért, hogy a fény, a szín, a szó felé forduljon az arcuk, hogy a napos gondok, a praktikista életcélok, a meg-

élhetés árnyék-gondjai ne torlaszolja el az ösvényeket, utakat, melyek az esztétikum, az alkotás irányába vezetnek.

A gyermek Bágyoni kezébe először hegedűt rendelt a sors, Árkossyéba már a kezdetektől végérvényesen ceruzát, krétát, ecsetet.

De jó lenne ezt így, kívülről szemlélve, bölcsen konstatálni: az Isten adta tehetséggel megáldott két fiúgyermek így vagy úgy, de feljutott a csúcsra.

Csakhogy. Csakhogy éppen az eszmélkedés pillanatában találkozunk mindkettő a madáchi gondolattal („*Oly iszonyatos az, megsemmisülni*”): véges a világ, pusztul és pusztítják, Bágyonban „maga-veszett” embernek nevezték a Szibériából hazatért hadifoglyot, a Farkas utcában pedig vad, bár bár mázólgó legények kenik le spenótzöld festékkel az igazgatói lakás ajtóinak, szemöldökfáinak, ablakkereteinek a díszzeit, a torockói népművészet tündérvilágát, virágokat, madarakat, a mesefák, folyondárok álomszép cirádáit semmisítik meg.

S mégsem változik egyetlen pillanatra sem panaszkönyvvé a *Beszélgetőkönyv*. A két szerző tisztában van azzal, hogy itt, Óbudán, ki-ki a maga számítógépe előtt ülve és szerzőtársa reflexióira válaszolva csakis az emlékezés tündérvárát építheti föl. Már-már irodalomtörténeti toposz a lelkes mondat (és javaslat!), amellyel Ady a *Nyugat* 1913/17. számában ünnepelte *A vörös postakocsi* megjelenését: „Én Krúdy helyén nem Anyeginból vettem volna mottót a könyvembe, vagy odateszem minden esetre Anyegin mellé a Tündéralom, Petőfi négy sorát: »Egy hattyú száll fölöttem magasan, / Az zengi ezt az édes éneket, – / Oh, lassan szállj és hosszan énekelj, / Haldokló hattyúm, szép emlékezet!...«”

Joggal kérdezi az olvasó: Ez lenne az egyetlen eszköz, amely megment a pusztulástól? A szép emlékezet?

Ha teljes empátiával keressük Árkossy-Bágyoni *Beszélgetőkönyv*ének lényegét, értékét, esszenciáját, akkor ez a *memento mori* az, amellyel most, életük deledőjén, éretten, bölcsen és rezignáltan megidézik a múltat, elsősorban a közelmúltat (itt-ott évszázadok-

kal ezelőtti időket is), alakokat, szép akarásokat, mozgalmakat, amelyek a XX. század utolsó harminc-negyven esztendejében Erdély földjén megszülettek, kivirágoztak, s mivel szülőföldjük Aranyosszék, illetve Kolozsvár, ezért jó lokálpatrióták módjára ezt a világot járják körül nagy szeretettel, aprólékosan, ezt fedezik föl újra saját maguk (és az olvasó) számára.

S természetesen sorsot írnak, saját életük próbatételeit, különös hangsúllyal a kamaszkor vízvázasztó esztendeit.

Bágyoni Szabó István a nagybátyja szuszterműhelyébe vackolja be magát Tordán, ahol Jancsi testvére inaskodott, ebben a sáfliszagú hodályban tölti rövid éjszakáit, hajnali ötkor kel, házbér fejében naponta nagytakarítást végez, ez az ára annak, hogy elvégezheti a középiskolát, és érettségizhet. (Kiváló Árkossy-rajz, illusztráció erről a műhelyről a 173. oldalon!)

Árkossy István első nagy drámája belül, a lélekben zajlik le, híres festőművész mestere, Tóth István azzal ijeszt rá a felvételinek is beillő tehetségpróbán, hogy az ő gyermekfantáziájában kavargó mesés reneszánszos, barokkos vattafelhős mennyezetkép helyett egy félig telt vizespoharat, egy gyufaskatulyát és két formátlan krumplit kell lerajzolnia.

Íme a két beavatás. A két szerző, a költő-prózaíró és a festőművész életének sorsformáló élethelyzete az illúzió és valóság, álom és ébrenlét ütközőpontján.

És a beavatás mindkét esetben sikerült. Oly mértékben sikerült, hogy túlzással az is állítható, a későbbi életmozzanatok elhanyagolhatók.

A többször emlegetett műfaji megjelölés azonban jelzi azt, hogy a két szerző „egymással való beszélgetése” (idézik is Adyt!) nem csak az egyéni életmozzanatokot tartalmazza, ötlet ötletet, gondolat gondolatot szül, kicsi-holják egymásból az évtizedek alatt lerakódott ismeretanyagot, Erdély kultúrájának és történelmének számtalan mozzanatát szövik ebbe a színes szőnyegbe, Bágyoni az 1568-as Tordai Országgyűlést

(végre idézi pontosan a vallásszabadságot szavatoló jegyzőkönyvi szöveget a 314. oldalon!), az Apafiak újratemetését, Kós Károly országépítő munkálkodását, Árkossy az európai képzőművészetet, elsősorban a reneszánszt, Michelangelót, Leonardót, de a kortárs mestereket, egykori tanárait is, így a múlt és a jelen (szín)pompás kavargásában az idő relativitása nyilvánvalóvá válik.

Tudós biológusok állítják, ha valaha idegen bolygókról élőlények vetődnének a Földre, egyedül a fejlábúak osztályába tartozó tengeri élőlényekkel, a kalmárokkal tudnának értekezni, amelyek változtatják a színüket, egyedül övük egy különleges szín-fény jelrendszer, amely sokkal „közérthetőbb” az univerzumban, mint az emberi nyelv.

Az Árkossy–Bágyoni-féle trakta is olyan harmonikus, olyan olajozott és gördülékeny, annyira értik egymást, hogy érezzük: csak kölcsönösen kívárlják, mondja el a szerzőtárs azt, amit már mindketten tudnak, illik meghallgatni a partnert. Egy esetben még „szakmát” is cserélnek, Körösfői-Kriesch Aladár hatalmas történelmi tablóját, a Tordai Országgyűlést, melyet a millennium tiszteletére festett, a költő-regényíró elemzi, méltatja, magyarázza a festő barátjának – lelkes szavakkal.

De a különbözőségek is természeteseek. Árkossy látását a valódi, a vászonra festett, tényleges képek határozzák meg, a formák, az alakok, a vonalak prózaszövetében mint építőkockák, föllelhetők, szívesen él a művészi jelzőben rejlő lehetőségekkel, bő marékmal méri, hinti azokat, bizonyára ezzel is örök szerelmének, a reneszánsznak hódol elbűvölten, sőt kis szerelmes szonátákat is ír a 175–176. oldalakon a Fehér, a Sárga, a Narancs, a Piros, a Lila, a Zöld, a Kék és a Fekete színekről.

Bágyoni a több évtizedes költői és prózaírói gyakorlat birtokában biztos kézzel helyezi egymás mellé az idősíkokat, adathalmazokat, képrendszere rafináltabb, bonyolultabb, s két jelentős verse (és néhány zsenyéje, töredéke) is belekerült a *Beszélgőtőkönyvbe*: a Kós Károly halálára írott *Lel-*

tár és szerzőtársa, Árkossy műtermében fogant *A Zöld Bolygó környéke* című.

Mivel Árkossy esetében író avatunk, ez az első könyve, ezért illik időzni írásművészeténél, amúgy is különleges érték, ha az ecset után vagy azzal egy időben, akárcsak Kondor Béla, Bernáth Aurél, Mohy Sándor, Nagy Imre és még olyan sokan mások, a tollat is kézbe veszi egy képzőművész.

Nos, ha neki emiatt, ab ovo, helyzeti előnye van, akkor idézni kell legalább egy rövid szemelvényt annak illusztrálására, miképpen fest szavakkal – egy festő: „Majdani feleségem, Ila állt a szélesre tárt ajtó méretes képkeretében. Aranylő hajában ott bujkált még a hűsen illatozó, fiatal januári szellő. Am selyemtincsei közt ezúttal nem Simonetta Vespucci tarka bukétái parádézta, hanem az újesztendő ezüstjének földre küldött, szikrázó hőcsillagai. A tündöklő jégvirágok – mint váratlan, jelzésértékű égi ecsetnyomok – időnként fel-felillantak, fényükkel teleszórták szép vonalú arcát, íves szemöldökét. Székelyszinóros kisbundáján is meg-megkapaszkodtak ragaszkodó, apró csillagok, és inkább lassan láthatatlanná váltak, mintsem hogy búcsút vegyenek tőle.”

Történelmi adósságát rőtta le szavakkal, mert úgy tudja a fáma, egyetlen arcképet sem festett szép színművésznő feleségéről, Árkossy Ilonáról.

Végül újból a paralellákról.

Két különböző világból indultak el, útjaik első metszéspontja a kolozsvári *Utunk* szerkesztősége, ahol évekig együtt dolgoztak, második a mostani lakhely, Óbuda, itt a nagy hagyományú városrész irodalmi életébe kapcsolódtak bele, s honosodtak meg, már ha ebben az életkorban még honosodni lehet.

Szerzőtársak lettek egy jó könyvben, s így, profilból szemlélve őket a kiralitás minden jegye föllelhető, kimutatható rajtuk. Úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a jobb kéz a balhoz.

De arccal a világ fénye felé fordulnak, rövidebbek így az árnyak.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Anya, föld

Villányi László: *mondja édesanyám*

Dehogyanis kodifikálandó: a külsőleg

ORPHEUSZ KÖNYVEK,
2009

ségek egyikéről és egy elengedhetetlen emberi viszonyról nyilatkozni.

kicsiny eleve nem lehet

belsejében sem kolosszális. Mondják pedigrin: hogyan is lehetne, elvégre a fogalomöst, kolosszust, Héliosz rodoszi szobrát Khárész építömester nagyjából a New York-i Szabadságszoborral egyező méretűre növelte. Kolosszális tehát az, ami óriási, a kicsiny meg mindéig kicsiny, és sohasem nagyszabású – csakhogya így nem egészen szabályszerű. Vagy felejtjük, hogya példának okáért miről árulkodik belső pazarságával a különben szoros mértékű parányi haiku? Amely a klasszikus mesterek keze alól érkezve, némelykor egy-egy hangulatfoszlány nyomán igenis ropant távokat sűrít magába, kolosszássá nő. Nem fogja-e meg az embert például a titokzatos messzeségből eredő zene – *Sizukasza ja / iva ni simiuru / szemi no koe* –, a középkori művész, Matszuo Baszoo csodálatos szómuzsikája, amint a kabóca hangját utánozza. Hátha még értjük is! *Néma csönd honol / sziklaszirtbe hasít a / kabócazene.*

És szó sincs arról, hogya a határtalant sejtető impozáns lírai tömörítménységért okvetlenül japáni útra kell menni; a költészet itthon is kiismerhetetlen adomány, s végtelen ambícióit olykor nagyon is passzszent rendben éli ki.

A mérettakarékos formában lejátszódo monumentalitásról minálunk elsőre alighanem a költészet komor aszkétájának, Pilsinszkynek a neve ugrik be. De eszünkbe juthat más poéta, történetesen akár Villányi László is, akiben egy ideje a korlátlan líra szintén korlátozott beszédre szorítkozik.

Kimondani a *mama* szót, kimondani, hogya *édesanya*, ez ugyanaz, mint a legnagyobb szép-

Villányi László könyve, a *mondja édesanyám* pedig egy viszony szépségéről, azaz egy érzésről, egy hatalmas érzés éltető erejéről és tragikus vonzatairól ad számot. A jobbfajta írástudók a megmondható, hogya a költés munka is, s a versre kész poéta nem okvetlenül az ösztönök úzóttjeként kerül szavai közelébe, a vershez nemcsak az életidő korai érzéseire, hanem intuíciókra is szükség van. S méghozzá a leckéztethetetlen tudálékosságot, a betűörles cellamagányát átütő tapasztalatra.

Visszagondolni bejárt tájakra, de ismereni a múlt karámjából kivezető utat, ismerni embereket, állatokat, elnézni a tengert és a kertvégi patakat, köszönni az elsuhanó madárnak, meglesni egy vízparton vetkőző lányt, egy alvó kisgyermeket, egy elbóbiskoló aggastyánt, meghallgatni háborúk történetét, meghallgatni és átélni imákat, megismerkedni a legpókhalósabb s a legvirítóbb eszmék műveivel, elgyönyörködni egy fűszálon illegő bogárban, az asszonynevetés csobogásában, kimenni a zivatarba, megérezni a sár szagát, beleszipantani a hajnali levegőbe, benyitni tiltott szobákba, utazni s várni a hangra, mely valahol odafront fejlik. Bizonynal az érzékek határán túl. Mindenesetre lappangva kél, úgyhogya a költőnek magának kell tisztába jönnie vele, mikor érik be a pillanat énekelni akár himnuszt, akár apró szépségtöredékeket. De akármit is enged ki a költő a torkán, végre milyen formában engedje ki?

Sokszor kimondott, okulásra érdemes citáció, hogya a vers a versre: új és újabb bonnyodalom. Messziről hozott, titokteli tárgy,

távoli képzetek kötése. A „szokott dolgok – emlékeztet Babits is – csak akkor válnak művésziakké, ha teljesen új szempontból tudjuk látni őket”.

A *mondja édesanyám* egy merőben konvencionális (s kinél-kinél a leginkább szívből jövő) tematika ízig-vérig új nézőpontú költői festése: egy sorsörténettel körített anyakép fekete keretben. Amellett oly magától értetődően a nagy egyszerűség lírája, ahogyan mindig bámulatba ejtő és magas fokú jelenség, ha a talajon forrás fakad, vagy ha ez ég esőt ereszt a földre. Az örök sokszorozódás és az örök elmúlás kettősége jelenik meg a *mondja édesanyám* verseiben. A sötét keret: egy élet lezárulása, a visszahanyatlás a legtitkosabb tartományba; s mint prólógus és epilógus: két komor kis szövegegység, haikuk megfontolt bölcsességével vetekedő néhány sor, két szerény vers, mely célzataiban módfelett gazdag szcenéria. Már annak köszönhetően is, hogy amiként az előbeszéd – „és hogy állsz a szerelemmel / kérdezi halálos ágyán édesanyám / várakozom felelem / mintha valami megnyugtatót mondanék” –, a kötetzárlat úgyszintén – „...utólag majd bevallod örömet / mert beléd karol a Baross úton / utólag mosolyogtok minden részleten / biztat halálos ágyán édesanyám” – felemlíti az anya-fiú földi kapcsolat szakadása idején érkező harmadikat, a fiú szerelmét.

A versek egyes szám első személyű hőse így két érzés közé állítja be magát; ő áll a leáldozó napban: őt sújtja a veszteség, de ő áll a pirkadatban is: övé a szerelem fel-emelő kegyelme; ez a kettős érzés aztán a kötet higgadt hangnemében látszik kiegyensúlyozódni. Abban a minden retorikát elvető hangnemből, amely fotográfiaszerű kis-realizmusával s mintegy az elmondás és az elhallgatás összehatásával mégis a valóságnak valami mélyen szimbolikus jellegére mutat rá. Villányi Lászlónál szóba sem jöhet, hogy sorsok, élethelyzetek valóság-tartamát a poézis aranycsillámaira cserélje. Megfontoltabb és mértéktartóbb ő ennél. Amit költészetté emel, alapjában prózai leszarmazás; a lehető legrealisabb formájában elcsí-

pett novellahajtás; a tartalom az ő éneke; egy-egy családtörténeti motívum, föl villanó arcok, asszonyok, férfiak és gyerekek, akik a történetet szimbolizálják névtelen százezrek nevében, és akiknek mágiája az, hogy mindegyikük mégis egy-egy külön világ.

Az ismert legenda szerint Krisztus és tanítványai énekelve érkeztek föl az Olajfák hegyére; a hagyományban fennmaradt, valószínűleg apokrif szöveg gyönyörű régiség: „Oldani akarok s oldódni akarok. / Üdvözíteni és üdvözülni... / Nemzeni akarok és megfoganni. / Énekelni és énekké válni.” Ez a Teremtőtől áldott és a teremtmény számára egyetemes életprogramul szolgáló voltaképpen öröme: a létre ismerés kis himnusza, a teljes, a hasznos és a szép kottáira írva. Ha az olvasó csakugyan odafigyelve és elmélyülten követi a *mondja édesanyám* szövegeit, hamar rá fog jönni, hogy ugyan más miliőben, méretben és teljesen más események indítéka gyanánt, de Villányinál is egy hasonlóan áhítózó, csodálatba ejtett, szépségre vágyó lélek kapaszkodik a szavakba. „gyurmával játszom / édesanyám énekel / szép hangját halom a konyhából / soha többé olyan finom ebédet” (*gyurmával játszom*). Villányi kontraköltészete, ez a sajátos epikolíra valóban beható figyelmet kíván, mert a megszentelt szó szakrális telítettségéért egy burok, a profanátor kifejezőmódja mögé kell belátni. A szerző szikár fegyelme: mondhatni japáni észjárás és stíl – s ahogy e stíl remekait olvasva semmi nehézséget nem okoz, mondjuk, egy harcmatcseppből a tengerre asszociálni, Villányi Lászlónál is: a kurta szöveg önmaga sokszorosával alkot egy testet, s egyáltalán nem ritka, hogy mennél szárazabb a beszédmód, annál hevesebb szívdobogást takar: „évtizedekig arra várok hogy megcsókoljam / és amikor szerelemben élek / akkor csókolom meg édesanyám kezét” (*évtizedekig arra várok*).

Kérdés, meddig emelkedhet az értelem színgazdagsága? Versben tán a végtelenig. Az élet földi reguláival, kérlelhetetlen tényeivel szemben s kiváltképp a vész, a csa-

pás perceiben viszont kifogy erejéből; kifogy, hogy menten szárnyra kapjon bizonyos misztikus fények felé. Az értelem színeivel festő Villányi egy anyaképet örökít meg, s a hozzá kapcsolódó megannyi oldalra mutatva, egy lebírhatatlan tragédia végkifejletéig vezeti az olvasót. Ősei, majdani rokonai csöppet sem simán zajló életeseeményeiből (s ezzel egy adott kor folyásáról) rögzít kisebb-nagyobb jelentőségű mozzanatok, különös rezdüléseket. Anyaképe szelíd rajzolat, csupa szeretet, fölnézés, csupa féltés; hozzá csupa földi gond, földi környezet, ahonnét a megörökítés részleteiben rejülő sorslecke azzal ér el (fínom distinkciókon át) a magas metafizika tartományába, hogy a költő a felidézett anyai érzéshistóriát immár időtlennek tekintve, azt szép lassan beleszövi saját szerelmi történetébe.

Íme, szimbolikus jelzése egy különben majdhogynem pusztán önmagára mutató lírának, amely színleg csakis a dolgok, jelenségek külső kvalitásaira hagyatkozva ábrázol, holott a testek világából kiragadott valóságtörédei egyébről sem szólnak, mint hogy e külsőleg

látatott valóságot mindenünnen rejtelmek környezik. Csábítja az embert, hogy az ilyesféle bölcs, szigorúan tömör és jelképes fogantatú líra hangulatában újra és újra kelet távoli auktoraire mutasson, de a rokon légkör ürügyén mutathat térben közelebbre is. Hogy mondta egykoron Didümosz? „...a bölcs poétának az a kötelessége, hogy szimbólummal éljen, és megragadj a szimbolikus forma alatt rejtőző misztériumot.”

A bölcs mértéktartás, a tiszta beszéd és a misztérium, úgy látszik, nemzetközi minőségek, lényünk forrása azonban menthetetlenül személyes; mind tőle, az anyától vagyunk. S tőle is tudjuk meg, hogy vagyunk. Ő ad bennünket az életnek, a földnek, a meg nem zökenthető folyamatnak, mely kezdet és vég. „nem tudok elaludni édesanyám keze nélkül” – írja egy helyütt Villányi László. Nos, ez áldott, virrasztó, védelmező és egyszer csak hiányzó kéz jelképezi legszpirituálisabban, hogy tényleg értünk szól, ha szól a harang; minden ember *több*, és ez a több: *egy*. Tetszik, nem tetszik: összetartozunk.

KELEMEN LAJOS

A Hitel márciusi számának szerzői

Ágh István (1938) Budapest

André András (1955)

Martonvásárhely

Bakos István (1943) Budapest

Bónis Ferenc (1932) Budapest

Czakó Gábor (1942) Budapest

Czigány Zoltán (1965) Budapest

Deák Mór (1959) Kistarcsa

Dobozi Eszter (1956)

Kecskemét

Ébert Tibor (1926) Budapest

Falusi Márton (1983) Budapest

Hegedűs Imre János (1941)

Budapest

Hódi Sándor (1943) Ada

Jubász Judit (1947) Budapest

Kelemen Lajos (1954) Kaposvár

Kiss Benedek (1943) Budapest

Kókai János (1972) Budapest

Kovács István (1945) Budapest

Lázár Bence András (1989)

Szeged

Léka Géza (1957) Budapest

Mogyorósi László (1976)

Nagykálló

Nyilasy Balázs (1950) Budapest

Prunkl János (1939) Esztergom

Sterna-Wachowiak, Sergiusz

(1953) Lesznie

Tüskés Tibor (†2009)

Vasadi Péter (1926) Budapest

Vasy Géza (1942) Budapest

Videcz Ferenc (1944) Pécs